

La revenja de la natura: el cas de Ternelles (Mallorca)

Hugo Capellà-Miternique

Departament de Geografia

Universitat de les Illes Balears

Groupe Médiations, Sorbonne-Universités

hugo.capella@uib.eu

Resum

La conservació de la natura s'ha establert a partir de l'oposició amb la cultura i ha dut a la construcció d'un relat binari excoent damunt la gestió territorial d'espais concrets. La (re)construcció d'espais naturals excoents respecte del seu context cultural i històric són una forma més de marcar el caràcter antròpic del concepte de natura. L'anàlisi del cas de Ternelles a Mallorca ens permetrà posar de relleu, la construcció cultural del relat de la natura, i la transformació d'un territori integrat a un espai segregat, des d'una perspectiva crítica culturalista.

Paraules clau: natura, cultura, patrimoni, conservació, Mallorca.

Resumen: *La revancha de la naturaleza: el caso de Ternelles (Mallorca)*

La preservación de la naturaleza se ha establecido a partir de la oposición con la cultura, como una relación binaria exclusiva de dependencia, que ha afectado a la gestión de espacios específicos. La (re)construcción de espacios naturales, al margen de su contexto cultural e histórico, es otra prueba del carácter antrópico del concepto mismo de naturaleza. El análisis del caso de Ternelles en Mallorca nos permitirá poner de relieve la construcción cultural de la narrativa de la naturaleza y la transformación de un territorio integrado en un espacio segregado, desde una perspectiva culturalista crítica.

Palabras clave: naturaleza, cultura, patrimonio, conservación, Mallorca.

Abstract: *The Revenge of Nature: the case of Ternelles (Mallorca)*

The preservation of nature has been established in opposition to culture, as an exclusive binary relation of dependency, that has affected to the management of specific spaces. The (re)construction of natural spaces, besides their cultural and historical context, is an additional proof of the anthropic character of the concept of nature itself. The analysis of the case of Ternelles in Mallorca will allow us to emphasize, from a critical culturalist

perspective, the cultural construction of the narrative of nature and the transformation from a territory integrated into a segregated space.

Keywords: nature, culture, heritage, preservation, Mallorca.

* * *

1. Natura versus cultura

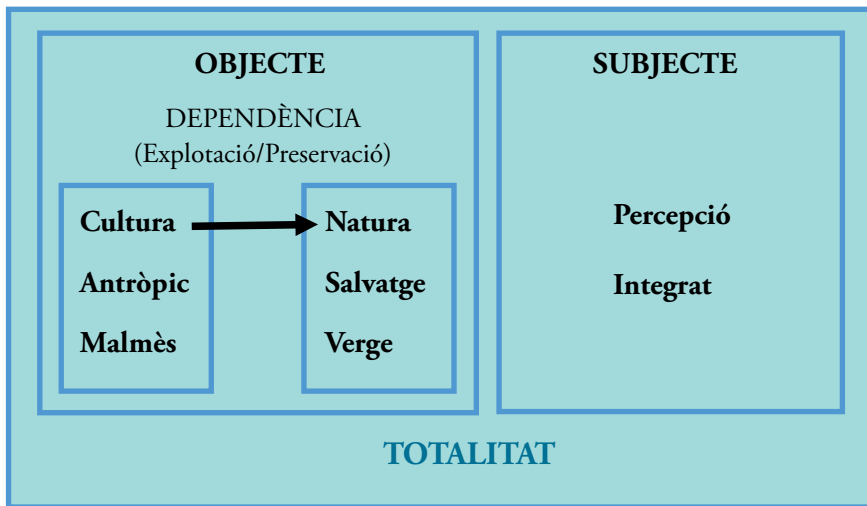
En el present article teóricoempíric, durem una mirada sobre el territori protegit des d'una visió més culturalista i filosòfica per intentar entendre millor la situació de certs espais com en el cas de Ternelles a Mallorca. Les lògiques conservacionistes i els discursos ecologistes si bé han permès la revisió de molts conceptes, també alhora han tancat certs debats de crítica des del seu establiment com a alternativa discursiva, sobretot en el plànol polític. Amb tot, una aproximació culturalista sobre el tema ens pot aportar noves claus per resoldre noves situacions derivades d'aquesta visió preservacionista, damunt certs espais protegits, en detriment dels seus habitants. La situació deriva en el fons d'una aplicació del principi de dualitat entre natura i cultura establert dins la cultura occidental i que ha dut a un extrem just contrari al desitjat, a partir d'una *naturafilia* al marge de l'home.

1.1. La natura és antròpica

L'aparició dels primers parcs naturals a Estats Units a finals del s. XIX (Yellowstone) representa la culminació d'un procés de distinció entre cultura i natura iniciat des de Rousseau i alhora estableix l'inici d'un absolutisme conceptual antropocèntric damunt la natura. Tot i la paradoxa, l'establiment d'espais exclusius per a la preservació de la natura, representa més enllà d'una segregació positiva, el paroxisme del mateix concepte antròpic de natura, en aïllar-se de qualsevol vinculació humana. La gestió antròpica d'un espai natural esdevé així l'exemple de l'home en la seva superació del dualisme home-natura, dins del model cultural occidental i de bona part de les cultures euroasiàtiques també. L'exclusivitat de la natura al marge de l'home, per part dels humans és curiosament l'estat més antropitzat del control de l'home (en situació de control absolut) sobre allò que ha anomenat i establert com a natura. En aquest sentit en oposició, podem considerar per exemple que la reapropiació d'espais urbans no controlats pels humans, per part d'animals i de plantes pot ser entès com un procés més espontani que contradiu aquesta visió de la natura i aposta més per una visió integrada, sense distincions conceptuals. Des d'aquesta nova òptica tots els espais serien antròpics i naturals alhora amb processos diferents i amb la diferència que ja no seriem nosaltres qui hem d'adaptar l'altre, sinó readaptar-nos al medi que ens envolta, entès com a forma de cultura. Aquests

nous plantejaments que trobem en cultures mesoamericanes i d'Oceania, troben avui acollida davant de certs plantejaments ecològics globals. La natura esdevé llavors el medi en el qual ens desenvolupem i amb el qual hem de saber conviure de forma integral (Haudricourt, 1964).

Figura 1. Relació entre cultura i natura

Font: elaboració pròpia a partir de Berque (2014)

La natura deixa d'ésser entesa com a objecte conceptual de l'home (l'altre), per esdevenir subjecte indissociable de l'home. Fins i tot deixa d'existir com a tal perquè és sinònim mateix de cultura i per tant un aspecte més de l'home, per viure respecte a les normes dins del seu medi. Les cultures des d'aquesta perspectiva, passen a entendre's com les articuladores dins del medi i el referent de supervivència i coneixement. L'aïllament dins d'un concepte tradicional de *natura* en canvi, ha permès l'objectivació d'un medi que ha estat entès com a recurs i desvinculat de l'home.

Des de l'aparició de la dualitat cultura/natura (platonisme) (fig. 1) hem passat per diferents etapes, des del rebuig i por a la natura salvatge, cap a la seva dominació i explotació, la seva salvaguarda i protecció dels mateixos humans, fins arribar a la situació actual que replanteja el mateix concepte i la seva reincorporació plena com a fet cultural (Lévi-Strauss, 1962).

Les societats occidentals veieren la natura, com un objecte de rebuig per ser inhòspita a les seves formes de vida i per tant quelcom a evitar. Alhora molt sovint, espais desèrtics, boscos i selves foren recau cultural per a tots els grups al marge del centre cultural i urbà. L'objectivació de la natura va permetre en un primer moment, la reificació de l'altre (la natura) i després del mateix home i la cultura (com a un número d'identificació més), deixant de banda la

subjectivitat. Per al contrari, en d'altres societats objecte i subjecte han format un tot de la mateixa manera que natura i cultura, o bé home i dona (Mathieu, 1973). La visió dual si bé ha permès la introducció d'un món matemàtic que ha dut a un progrés científic inqüestionable, també alhora s'ha establert sobre unes bases que des d'altres punts de vista han arribat a certs límits, amb l'establiment d'un fossar entre el medi i els seus habitants que ha dut cap a una dependència artificial excessiva, amb limitacions respecte dels recursos dits naturals (Berque, 2014).

Amb l'increment de població mundial i la necessitat de nous espais, la natura va esdevenir un recurs per a poder explotar, fos o no habitat, per altres (colonitzacions). La natura era verge o bé *deserta* (com en el cas de la *Campaña de Rosas en el desierto* –1878/1885– en el procés de la colonització de la Patagònia argentina) i per tant susceptible d'ésser controlada, inclosa l'exterminació dels pobles previs, entesos com a part de la barbàrie i *salvatgeria* de la natura (cultura aliena objectivada). Un cop explotada i dominada la natura, sorgeix un sentiment de culpabilitat, i es comença a elaborar un pensament idealitzat d'una natura verge sabotejada per l'empremta cultural de l'home. Davant la destrucció i empitjorament de les condicions de vida dels centres urbans respecte del camp (com ara les epidèmies, problemes de contaminació creixent del món industrial), la natura esdevé refugi i apareixen moviments per a la defensa dels darrers espais naturals. Els moviments conservacionistes apostaran per la salvaguarda dels reductes de l'explotació de l'home, però esdevindran alhora la reserva futura per al benefici de l'home. La segregació antròpica dels espais entre “natural” o “humans” acabarà de consolidar la imposició i domini de l'home sobre el tot. Els parcs i reserves esdevindran espais gestionats per l'home en la recreació del seu concepte de l'altre (natura), al marge del món. La simulació esdevé real i crea espais naturals inventats on se n'exclou l'home en el millor dels casos (zones de protecció exclusives) o bé esdevenen recurs turístic (natura-espectacle). L'exclusió antròpica de la natura per part dels mateixos homes, és el paroxisme dins la distinció amb l'altre. Dins la visió cultura/natura, la única cosa a evitar és l'intercanvi o bé barreja, perquè replantejarien el mateix concepte.

En l'actualitat aquesta òptica dual està topant amb noves visions integradores del concepte de natura dins la cultura i com a part fonamental de l'home, a causa de les evidències globals que s'estan vivint sobre els límits del medi. Alhora es vincula amb altres visions culturals alternatives que no fan prou pes encara per capgirar el model, per causa dels interessos generats, acumulats i mantinguts per l'home, al voltant de la construcció del binarisme conceptual que marca una forma de vida basada en el negoci que genera la diferència (Descola, 2015)

Per entendre el canvi de lògica més enllà del binarisme en el qual estem immersos pot servir l'exemple de com un caçador tradicional pot ser entès com un element més integrat amb la natura que no pas la tasca d'un biòleg dins d'una reserva natural. De ben cert encara molts pensarem en sentit invers, però

en el cas del biòleg, no fem més que reforçar la imatge d'una natura segregada de l'home, lluny de qualsevol possibilitat de conciliació d'una societat que consideri com part seva (subjecte i no ja objecte) el seu medi de vida.

1.2. Salvaguardar per a què?

La salvaguarda del medi natural s'entén en principi dins d'una segregació conceptual entre cultura i natura. La seva preservació és una protecció de l'home contra ell mateix i alhora per extensió demostra una supremacia de l'home sobre una natura que dependria de la seva resurrecció.

Aquesta visió de preservació de l'home com a garant de sí mateix que s'estableix al XVIII-XIX, no deixa d'estar profundament marcada per a preceptes religiosos judeocristians i islàmics, amb el paral·lelisme de la natura com el jardí de l'Edèn perdut.

En aquest context, certs homes esdevindran llavors els guardians salvadors d'aquest paradís anomenat natura i vetllaran per a protegir-lo de la resta de mortals per a una finalitat superior, com ara la supervivència de la diversitat o bé amb finalitats científiques entre d'altres. La natura és entesa com un legat a preservar però alhora se n'aïlla la seva dimensió temporal, sense acceptar-se la transformació sinó més aviat dins d'una visió cíclica i de equilibris retrobats i mantinguts.

Però per a l'home llavors quina és la finalitat de la materialització d'aquesta idea preservacionista? La conservació de la natura s'ha establert en el cas de l'establiment de parcs naturals nacionals per exemple, com un element central en el procés de construcció d'un ideari simbòlic en *nous* països americans per part d'una elit política (conservacionisme dels EUA), o bé encara com a laboratori particular per a l'experimentació per part del món científic en el coneixement i desenvolupament del concepte mateix de natura (ecosistema), o bé també, com a reserva de recursos per a les següents generacions, o bé encara finalment, com a recurs turístic, entès com a parc temàtic. En qualsevol dels escenaris veiem com tot i plantejar-se com espais al marge, no deixen de tenir un significat respecte de l'home, perquè en són part cultural. El significat que atribuïm a la natura (ecumene) determina la seva finalitat i alhora no fa més que reafirmar la dualitat. La salvaguarda esdevé una subordinació de la natura i de l'altre respecte de l'home i de la cultura.

Però què representa (re)construir un espai al marge del seu context espacial i temporal més allà d'una forma encara més extrema de domini absolut sobre el mateix concepte de natura que (re)construïm artificialment al marge del seu medi, a l'estil d'un *Jurassic Park*. La recreació de la natura en un medi antropitzat no és més que una artificialitat més dins l'antropització i la seva evidència n'és la seva descontextualització temporal. Els espais protegits viuen al marge de la transformació i esdevenen icones d'un concepte de natura que ens defineix a nosaltres, respecte a ella, en un vincle d'afinitat (preservació) o bé en un vincle d'oposició (aculturació/antropització) que ha dut a certs debats.

Així per exemple en nombrosos parcs nacionals africans, en preservar els grans mamífers en un medi ja diferent, no han fet més que establir una dependència artificial d'un medi ja inexistent (fossilitzat), i al marge dels seus habitants locals que queden en segon terme, prioritzats els beneficis del turisme, a mans d'uns pocs. Hem de plantejar-nos si la preservació del medi queda més garantida en el temps sota la lògica d'una zonificació exclusiva de preservació o bé des d'una lògica integrada, des de la conscienciació participativa dels mateixos habitants en relació amb el seu medi.

La salvaguarda pressuposa alhora un matís moralista sota la idea d'uns guardians *Deus ex machina* que decideixen en nom de la resta i esdevé una forma de domini d'uns homes damunt la resta, sota una impunitat quasi d'ordre natural o quasi divina. L'autoreferenciació del seguiment d'una causa major (la protecció de la natura) dóna una autoritat moral d'uns (els guardians), respecte de la resta, en una legitimació quasi determinada. Alhora impedeix moralment l'articulació de qualsevol discurs alternatiu, perquè s'assimila automàticament com un atac mateix a allò que no deixa d'ésser una representació més de les moltes possibles i tant vàlides. El resultat d'aquesta confrontació ha estat l'establiment d'una visió de la cultura fora de la natura i la d'una natura preservada de la cultura que ens ha dut a l'actual paradoxa d'uns santuaris naturals exclosos del món antropitzat. Aquesta visió és de ben segur el fruit de la construcció dins d'una lògica sectorial del capital (s. XVIII a XX) però esdevé cada cop més al marge, dins de les noves lògiques postmodernes d'un món cada cop més global i integrat (s. XXI) on es fa necessària la revisió mateixa des de la cultura de la natura.

2. La construcció d'una natura: El cas de Ternelles a Mallorca

La Reserva Natural Especial de Ternelles és una zona biològica protegida dins d'una finca privada. S'inclou dins la Xarxa Natura 2000, per al Pla de la reintroducció del voltor a Mallorca.

A finals dels anys vuitanta, la Conselleria de Medi Ambient de les Illes Balears va iniciar un projecte de reintroducció del voltor negre, que es trobava en greu perill d'extinció (vora 18 parelles) amb l'ajut de fons i projectes europeus (Life) i de la gestió de la Fundació de Vida Silvestre (Tewes, 2002). La reintroducció de 35 parelles ha permès la seva recuperació fins als 200 exemplars en l'actualitat. La reserva se situa en una vall de la serra de Tramuntana dins la propietat particular d'una possessió del mateix nom: Ternelles (234 ha aproximada; fig. 2). El grau de protecció natural exclusiva va permetre restringir l'accés i ha donat peu a una sèrie de disputes entre les diferents administracions, respecte del pas públic del camí d'accés. En l'actualitat la visita de la reserva és gratuïta però duta prèvia cita i amb un itinerari guiat i limitat a un nombre reduït de 20 persones diàries, a càrrec de la Fundació.

Figura 2. Mapa de l'àrea d'estudi de la vall de Ternelles dins la serra de Tramuntana entre els municipis de Pollença i Escorca

Font: IGN 1:50.000

La complexa situació legal ha donat peu a un llarg litigi obert des de 2013 entre l'Ajuntament de Pollença, qui defensa el caràcter públic del camí, i el particular. Ara mateix els tribunals (TSJIB) han donat la raó al propietari de forma momentània, a l'espera d'una requalificació i modificació del pla d'ordenament municipal (PGOU) per adequar-se a Pla general de Mallorca.

Més enllà del litigi legal, el cas de Ternelles ens interessa per il·lustrar la visió de preservació de la natura al marge de la preservació patrimonial cultural. En efecte, la vall de Ternelles més enllà del present interès natural, és un dels territoris amb més vestigis culturals i històrics, vinculats amb l'explotació dels nombrosos recursos naturals, principalment hídrics (fonts com la font de la Vila). Així dins la Vall, més enllà de les marjades i possessions, trobem un ric patrimoni històric, que inclou des d'una canal d'origen romà, fins a molins d'aigua musulmans, una ermita (ermita de la Cel·la, s. XIV), i sobretot una de les millors fortificacions de Mallorca, el castell de Pollença o del Rei, avui totalment oblidades, sota l'interès de preservació natural.

2.1. La construcció d'un espai: la reserva natural especial de Ternelles

La naturalitat preservada a Ternelles és el fruit d'una acció antròpica que es basa sobre el binarisme conceptual cultura/natura. Dins d'aquesta lògica la posada en pràctica de la separació entre ambdós conceptes ha dut a una segregació espacial, a partir de la declaració d'exclusivitat i la imposició legal

d'un ús damunt la resta i segregat del territori. La construcció de la reserva esdevé llavors un procés de transformació d'un territori històric en un espai d'interès biològic, en aquest cas centrat en la recreació de l'hàbitat òptim per a la preservació dels voltors negres.

Els científics i gestors de l'espai esdevenen els arquitectes del disseny i de la gestió de l'espai que pretén recrear una natura, al marge del context territorial que l'envolta. El procés d'aïllament d'aquest espai sobre la resta, així com el fet d'intentar conservar-lo al pas del temps, és justament una mostra d'un grau més d'antropització dins del concepte de natura. La natura esdevé en aquest cas, no només un concepte antròpic abstracte sinó que es comença a concretar temàticament en un espai atemporal. Aquest procés de construcció d'un espai i la seva fossilització en el temps, no fa més que agreujar la dependència envers dels seus gestors humans que actuen com a guardians contra el contacte amb l'exterior i alhora com a artífexs de l'ordre intern de l'ecosistema construït.

Alhora, les accions de preservació de la reserva natural ens duen a l'establiment d'accions i usos que poden sorprendre, per no dir que revesteixen fins i tot certa polèmica. En primer lloc, cal considerar la prohibició d'accés a la propietat, amb el vistiplau d'una legislació ambiental que exclou la interferència humana, amb l'objectiu així de preservació dels voltors negres. Amb tot, es permet en canvi, la continuïtat d'ús residencial i de les accions i explotacions dels propietaris de les diferents edificacions que es troben dins la possessió protegida. L'exclusió antròpica és per tant relativa o com a mínim selectiva.

En segon lloc, la recerca de la restitució d'un hàbitat conceptualment primigeni i verge per a la millora de l'espècie (re)introduïda, duu a una sèrie de decisions antròpiques contradictòries (fig. 3 i taula 1). El cas més paradoxal el podem trobar en el fet que dins la reserva s'estableix un permís de caça per a la cabra salvatge, entesa com una espècie invasora i introduïda que erosiona l'ecosistema i alhora es permet l'activitat ramadera extensiva de ramats de xais. També es propicia la protecció de l'alzinar entès com a bosc autòcton però s'explota forestalment el pi. Tot i això alhora, per fer front a la plaga que afecta l'alzina s'eviten els tractaments químics però llavors es tolera la seva tala.

Taula 1. La natura: una construcció antròpica

Protecció	Explotació/invasor
alzina	pi
alzinar	margalló
roques	fusta
plaga	tala
xai (me)	cabra

Font: Elaboració pròpia

Figura 3. Una reserva segregada

Més enllà de la lògica, els diversos casos citats permeten entendre com la natura no és més que l'aplicació d'un criteri humà exclusiu per damunt la resta d'usos, sota un precepte pres com a veritat única. La natura entesa des d'aquesta lògica esdevé en certa mesura, com han estat els preceptes religiosos damunt l'espai, en l'establiment per exemple d'espais sagrats tabú, amb la diferència que en el segon cas, tothom ho entenia com un precepte diví però establert pels homes, mentre que en el primer cas, la natura revesteix un caràcter determinista.

La reserva esdevé un espai construït a partir de normes estrictes i exclusives que condicionen l'espai i el desvinculen del seu entorn històric. Cal afegir també, que el seu funcionament obeeix a un curiós sistema de voluntariat civil, per part de la Fundació privada que ho gestiona, com si es tractés d'una feligresia disposada a un voluntariat per a una causa superior, sense considerar que la reserva ja rep subvencions públiques, com ho demostra el fet de l'entrada guiada gratuïta per als visitants.

Tota aquesta tasca dels voluntaris i guardes és necessària per al funcionament d'un espai que naturalment no es mantindria. Així per exemple, els voluntaris s'han de dedicar a alimentar els voltors que no podrien sobreviure en aquest hàbitat per si mateixos, o bé encara els guardes i biòlegs que es dediquen al seguiment de l'espècie per a garantir la seva pervivència. Costa entendre com dins d'una reconstrucció d'un espai natural primigeni, es poden considerar certs elements com intrusius (cabra salvatge) i en canvi d'altres com a autòctons (els mateixos humans?), malgrat haver arribat de ben segur conjunta, en els mateixos períodes.

El resultat de la reserva és l'aparició d'un espai segregat i temàtic al marge de la resta i que obeeix a una única lògica sectorial de caire biològic (a diferència

de la resta del territori que obeeix a lògiques plurals i complexes). La vall de Ternelles apareix així als pocs visitants (que hi poden entrar prèvia cita i acceptar les condicions d'ús que inclou un acompanyant al llarg de tot el periple i la imposició d'un discurs únic), com un espai deturat en el temps o postal amb antics paisatges agrícoles, cases i un patrimoni fossilitzat i quasi oblidat. Amb tot, com veurem més endavant es dona una profunda contradicció de fons, en el fet que la gestió de la reserva s'estableix damunt d'una propietat privada que segueix vigent i que ha permès emprar enginyosament aquest ús exclusiu ecològic com una forma de salvaguarda des de l'aval públic. Aquesta estratègia política és l'evidència més clara de la utilització de la natura com a justificació de la propietat (antròpica).

2.2. La desaparició d'un territori: el Castell de Pollença

La materialització de la natura a Ternelles s'ha establert damunt la desarticulació del territori històric i cultural i ens serveix com a excel·lent exemple per entendre les conseqüències de l'aplicació de la dualitat conceptual cultura/natura quan es duen fins a les darreres conseqüències.

L'establiment de la Reserva natural integral per una banda, ha desvinculat el patrimoni de la Vall de la seva comunitat (Pollença) amb la prohibició de pas pel camí públic i per altra banda, ha esborrat la petjada antròpica. La identitat del territori de la vall de Ternelles ha quedat esborrada sota la visió exclusiva de l'espai natural per a la protecció dels voltors. La natura antròpica s'ha imposat així damunt d'un territori, a partir d'una imposició conceptual exclusiva i en oposició, paradoxalment, al mateix home. La recerca de l'equilibri natural primigeni ha dut a una interpretació personal particular on s'han considerat certs processos com a intrusius (cabres) i d'altres com a primigenis (reintroducció de voltors) i on en el cas de l'home, s'ha establert un filtre, entre aquells defensors (voluntaris, biòlegs) i la resta entesa com a destructora (habitants, turistes), deixant al propietari al marge del debat, per ser-ne el mecenes.

L'oblit històric a Ternelles ha dut a no considerar científicament el patrimoni material existent, en per exemple, una restauració acurada del patrimoni hídric (ponts, alqueries –alqueria Ferragut o la d'en Nato–, marjades, canal romana o molins –molí de l'Estret, Molins Sobirans, molí de la Torre, de can Banya, de can Xura, de can Punxa–, l'assut, o bé les fonts –com ara la font de l'Hortolet, font de l'Algaret–) que han estat o bé oblidats o bé reconvertits per a interessos particulars, amb el beneplàcit indirecte de l'administració pública. Els casos més emblemàtics els trobem en l'església antiga, ignorada en l'itinerari oficial (la Cel·la), i sobretot el cas del castell de Pollença (o bé del Rei), convertit ara en indret de nidificació dels voltors negres, malgrat ser un dels indrets patrimonials i històrics més importants de l'illa de Mallorca (Martínez, 1960) (fig. 4). Tot això dins d'un context més genèric com és la serra de Tramuntana,

Figura 4. El castell de Pollença, zona de nidificació de voltors

Foto de l'autor

declarada Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO (2011), justament per al seu patrimoni històric (Rosselló, 2013).

L'antiga fortificació es troba en estat d'abandó i la seva visita fins i tot guiada és exclosa (tot i l'accés permès per a voluntaris i a convidats sota certs permisos especials de caire biològic i científic) per ser una de les àrees més sensibles per a la protecció dels voltors. Tot i haver estat un dels referents patrimonials locals i turístics fins fa vora 40 anys, avui esdevé un element fantasma quasi oblidat. Amb tot, els pocs visitants que van a la Reserva estan motivats principalment per a la vista del Castell per més que sigui de lluny. Les restriccions d'accés en funció del tipus de persona i objectiu, no deixen de demostrar el caràcter selectiu i antròpic de les decisions. Així mentre que l'accés a la visita del castell amb finalitats culturals està prohibida, en canvi es poden concedir a la mateixa àrea permisos per a finalitats científicobiològiques o bé encara per a certes concessions d'explotacions forestals, o fins i tot per a filmar una seqüència a cala Castell per a una pel·lícula-documental per a reivindicar la massificació del turisme a Mallorca (2019) però en canvi, sense cap consideració per als habitants de Pollença, que no hi poden accedir, tot i ser part del seu legítim patrimoni cultural. El ric patrimoni històric i cultural de la vall de Ternelles no només queda relegat davant l'interès natural des d'una lògica excloent, sinó que en certs casos comença a patir la seva destrucció, en prioritzar accions per a la preservació natural per damunt del patrimoni històric, com són la construcció de la carretera, enterrossaments i noves marjades o encara les explanades per a l'explotació forestal industrial. Cal esmentar també el cas de l'Hort del Coll Miquelet (fig. 5). Després d'haver sobreviscut durant anys per ser un dels darrers llocs habitats, ha patit després de la seva expropiació un procés d'abandó. L'hort, que remunta segons documentació com a mínim al segle XVI, ha quedat

talment desbrossat i part dels murs es troben en total d'abandó. Alhora també el Castell del Rei, tot i la seva rellevància comença a patir el mateix procés de degradació per culpa de la restricció d'accés però sobretot per la prioritització de la nidificació sobre l'interès cultural, malgrat les protestes creixents davant les administracions.

Figura 5. Coll Miquelet

Foto de l'autor

2.3. L'exclusió com a forma pública de preservar els drets particulars

La qüestió del règim de propietat de la finca de Ternelles és clau per a la comprensió de l'existència de l'actual reserva natural. Ternelles és una vall molt tancada dins la serra de Tramuntana, d'accés molt restringit per l'Estret. Aquest fet l'ha mantingut molt preservat respecte d'altres indrets veïns, però alhora per causa de les nombroses fonts que hi manen, va ser des de l'antiguitat, un lloc d'interès per a l'aprovisionament d'aigua de Pollença, des de l'època romana, musulmana i cristiana, com prova el ric llegat arquitectònic (d'assuts, canals, fonts i molins). La Vall ha estat per tant alhora un espai aïllat i sota la lògica de propietat privada, vinculada amb la importància del castell de Pollença i alhora un espai d'interès públic, molt vinculat pel tema de l'aigua amb la població de Pollença.

La tinença de la propietat va anar canviant de mans fins arribar al segle xx, a mans de la família March. En aquest article deixarem de banda la utilització particular d'aquesta vall per a negocis de la família amb la complicitat del règim militar, però alhora és necessari esmentar-ho, per entendre l'interès estratègic

en el control d'aquesta vall que dona a una cala (cala Castell) d'accés molt restringit. El litigi esdevindrà respecte de la utilitat del camí d'accés, així com de la zona costera. Mentre que la família defensarà el caire particular del camí, la servitud històrica demostrarà el seu caràcter públic. L'evidència històrica del caire públic del camí en diferents informes es recullen accions de millora en el manteniment de la via, de forma reiterada des de que hi ha registres oficial (Reynés, 2001).

La família trobarà una nova forma per a restringir-ne l'accés, emprant les noves exclusions que aporta l'administració pública, per causa per exemple de la protecció natural. D'aquesta manera a comptar dels anys vuitanta, el projecte de reintroducció dels voltors negres a la finca Ternelles, permetrà trobar en l'aval administratiu del Govern Balear, i amb l'intermediari de la Fundació de la Vida Silvestre, una via no només per a garantir el caràcter exclusiu de la propietat, amb la prohibició d'accés sinó que alhora es podrà beneficiar de finançaments europeus (Xarxa Natura 2000, Life, BVCF). L'enginyosa estratègia dels propietaris per garantir la restricció d'accés amb l'aval públic, és el millor exemple de caràcter antròpic en la construcció i disseny d'un espai natural, en el sentit que la vall de Ternelles com a reserva no hagués segurament mai existit, de no ser pels interessos particulars. La natura és un concepte antròpic excloent que ha permès en aquest cas la seva desterritorialització històrica i cultural per a una reespacialització natural i ecològica.

3. La natura postmoderna

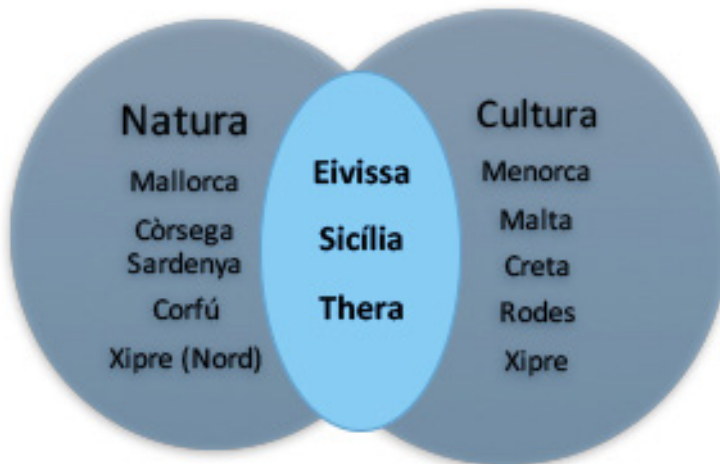
La natura en la postmodernitat s'ha materialitzat i reificat en una hiperrealitat. L'home ha arribat a recrear la natura i esdevé una simulació d'un concepte antròpic original, diferenciat pel control absolut de l'home. La natura postmoderna és domesticada i feta a mesura, a partir de la seva tipificació, legislació i gestió protocol·litzada, pel coneixement científic. La natura és l'instrument d'escenificació del relat que l'home vol expressar i en aquest sentit esdevé paradoxalment una construcció artificial. La natura postmoderna és en efecte artificial (per tant cultural per defecte), perquè no només cerca preservar sinó que ha passat a recrear (inventar)-se. En aquest nou espai natural artificial i simulat, la noció temporal desapareix i es contradiu amb la noció temporal cultural de transformació i històrica. Amb tot, la nova materialitat artificial de la natura, la torna a apropar curiosament del mateix concepte de cultura. El caràcter artificial de la natura postmoderna esdevé una nova forma d'apropiació de la natura dins la cultura, des de la dualitat primigènica cultura/natura. La plasmació material de la natura no ha fet més que reforçar-ne el seu caire més cultural, malgrat l'aparent contradicció en el discurs. En aquest context la natura ha permès un nou procés de (re)valoració del món rural tradicional, en un procés de gentrificació creixent, que va més enllà de la ciutat (Blázquez,

2011), amb l'expulsió dels habitants tradicionals del món rural, com en el cas de la família del Coll Miquelet.

Tot i això el debat d'oposició formal de cultura/natura clàssic segueix marcant les pautes de les polítiques patrimonials de les administracions públiques, marcant una tendència cap a una o altra banda, a mode exclusiu. Els territoris amb una consideració més important cap a la història i el seu passat com a senyal identitari col·lectiu i nacional se centraren més en la promoció del seu legat cultural com a element de cohesió, en el cas d'Europa i Àsia. En canvi, en el cas de territoris amb una història identitària nacional més recent, com en el cas americà o d'Oceania, es bolcaren més en la preservació del ric patrimoni natural, com a element de referència cohesionada (Simpson, 2010). L'espai en aquest cas fou un referent col·lectiu més important que el temporal.

La paradoxa postmoderna, rau en el cas de territoris que tot i tenir un ric passat històric, han optat per a estimular el patrimoni natural, com en el cas de Mallorca. Aquest cas il·lustra la situació molt dividida dins la Mediterrània respecte a la protecció del seu patrimoni, que deriva habitualment o bé cap al patrimoni cultural, però també alhora cap al seu patrimoni natural, obviant llavors la vessant històrica (fig. 6).

Figura 6. Mediterrània i patrimonis excloents

La revaloració del patrimoni a la Mediterrània tot i el seu ric passat històric, manifesta curiosament aquesta divisió conceptual cultura/natura. A mode d'exemple és curiós analitzar la mateixa diversitat de criteris que existeixen dins les mateixes Illes Balears, sota una mateixa administració. Així a Mallorca, la incidència dels moviments ecologistes dels anys setanta, junt amb els interessos paisatgístics dels recursos litorals per a l'explotació turística, va marcar l'agenda institucional, cap a una revaloració del patrimoni natural,

amb la creació de parcs, reserves i altres figures de protecció, amb el cas més emblemàtic de l'illa de Cabrera, com a parc nacional de forma integral. En paral·lel el patrimoni cultural i històric de Mallorca quedaria relegat, tot i el seu ric llegat, per qüestions polítiques (el patrimoni històric més associat a una visió conservadora) i pels interessos de molts propietaris que temien eventuais expropiacions. En el cas de Menorca en canvi, tot i també l'important patrimoni natural, s'ha apostat per la revaloració del ric patrimoni cultural i principalment de la cultura talaiòtica, tot i que en nombre a Mallorca hi existeixen més jaciments. En el cas d'Eivissa i Formentera, en canvi, es va optar per un model mixt, amb la recuperació tant del patrimoni històric com natural, tot i els períodes polítics que han defensat més un o l'altre, successivament.

La situació exposada en el cas de les Illes Balears respecte de la política patrimonial es veu reflectida de forma semblant arreu de la Mediterrània (fig. 6) amb unes illes més centrades en la salvaguarda del patrimoni natural (Còrsega, Sardenya, Corfú i Nord Xipre), respecte d'altres que s'han focalitzat més en el patrimoni cultural (Malta, Rodes, Creta i Xipre). Aquesta dualitat respon a la separació conceptual inicial, donat que totes les illes esmentades posseeixen recursos d'ambdues naturaleses, com ho demostra el fet de certes illes (Sicília o Thera) que han apostat per considerar el seu patrimoni en el seva globalitat.

3.1. Espectador de la natura

La natura postmoderna simulada esdevé un espectacle davant d'un públic humà espectador. La divisió queda així representada entre nosaltres i l'altre, malgrat l'altre sigui només un gran miratge escenificat.

Així en el món actual, les àrees menys antropitzades per l'home occidental, són tutelades sota control científic, amb censos i repertori de totes les espècies, marcatge i seguiment, per a la seva pervivència (com ara per exemple en el cas dels *hot spots* mundials de biodiversitat de les selves centreamericanes, amazòniques, africanes i d'Indonèsia) i alhora en paral·lel, en aquells espais ja molt antropitzats, els espais naturals són reinventats, seguin les lògiques dels jardins a gran escala. Els parcs naturals són concebuts i construïts com a grans parcs temàtics, i actuen sobre el medi natural de forma directa, amb normatives que permeten reintroduir o bé eliminar aquelles espècies que es consideri, en pro d'una imatge idealitzada d'un territori primigeni inalterat.

La fal·làcia conceptual és evident, si considerem que qualsevol espai es troba en contínua transformació i en processos múltiples d'interacció. Però aquesta nova natura postmoderna és justament una gran zonificació sectorial, on l'home s'encarrega de supervisar i evitar qualsevol interferència externa i fins i tot en certs casos revertir situacions històriques i recuperar escenaris passats fora del seu context històric. L'alteració de l'home sobre el medi ha avançat

d'un esglaó conceptual. Així mentre que fins ara es considerava la preservació passiva com una forma de fossilització d'un espai existent pel seu aïllament respecte del context i per tant al marge del temps, en l'actualitat s'ha passat a una preservació activa que legitima l'alteració intencionada del medi existent, sota l'excusa d'una recuperació natural.

La dualització conceptual home/natura dins del món occidental, no ha fet més que refermar les diferències i ha evitat la visió integrada que seria aconsellable i represa des d'altres cultures. L'home així podria deixar d'ésser espectador passiu de la natura per esdevenir-ne part integral.

3.2. La natura subjecte

La hipèrbole hiperrealista de la natura postmoderna hauria de permetre la seva redefinició, a partir de l'experimentació i dels moviments de conscienciació global dels humans davant del planeta. Aquesta nova perspectiva involucra l'home com a part essencial del medi i retroba la natura com a part pròpia i integral. Si bé la dualitat conceptual ha estat molt útil intel·lectualment per entendre molts processos, és hora tal vegada de reincorporar alhora altres visions alternatives integradores que també tenen molt a aportar.

El canvi és només conceptual però les conseqüències són enormes. Així per exemple en el cas exposat de Ternelles, el canvi cap a una lògica integrada on la natura i la cultura fossin un tot indissociable, ens duria per exemple a una revaloració del patrimoni des d'una lògica plural, al voltant per exemple del recurs hídric. Això permetria alhora recuperar no només el patrimoni natural sinó alhora el cultural i ressituar la Vall dins del referent col·lectiu i en la seva dimensió temporal contemporània, amb independència del litigi legal i alhora dins d'una lògica natural.

Dins d'aquesta nova lògica les reserves i parcs d'espais concrets deixen de tenir sentit, donat que tot el territori és en si mateix un recurs també natural. Les mesures i lògiques passen llavors a ser transversals i no sectorials i ja no gestionades de forma parcial sinó integral. Aquest canvi conceptual sobre el patrimoni obliga a un redisseny de la lògica administrativa i política, ara mateix entesa de manera sectorial. La natura passa a ser cosa de tots i no només a càrrec d'uns experts que en poden decidir el seu futur.

La visió binària del món clàssic era només conceptual però basada alhora en una societat integrada com queda reflectida en la visió clàssica d'Ecumene (d'Estrabó). La interpretació duta al extrem del concepte sobre tot a Occident a partir del segle XVIII ha estat un gran error o bé una adequació a les necessitats del moment. La experimentació de la natura espectacle i objecte ha dut indirectament a una implicació activa, a partir de l'experimentació que està permetent ressituar la natura com a eix vertebrador de la cultura, dins la interrelació d'adaptació home-medi, que s'havia oblidat durant la modernitat.

3.3. A mode de conclusió: la revenja de la natura

La Natura s'ha revenjat reocupant no només els espais abandonats que l'home ja no és capaç de controlar amb el pas del temps, sinó també conceptualment, desmantlant la seva pròpia definició basada en un binarisme que ha quedat obsolet, davant la seva hiperrealització per simulació.

Després d'haver controlat l'altre a l'estil d'un *Deus ex machina*, l'home occidental s'adona del cost que representa el seu manteniment i cau en l'evidència que la natura no és més que un invent més, del qual s'ha de rendir. L'anomenada revenja actual de la natura reapropiant-se espais no és més que l'abandó i claudicació de l'home davant l'evidència que no es pot viure al marge del medi.

El present article ha permès demostrar a partir del cas de Ternelles a Mallorca, l'artificialitat del concepte de natura per se, així com les conseqüències del dualisme cultura/natura en la política patrimonial, basades en l'exclusió. Alhora s'ha evidenciat que el mateix concepte de cultura entès de forma ontològica inclou la natura, com a part integral del medi antròpic. La perspectiva des de la geografia cultural sobre la natura i l'ecologia en el món contemporani, obre un nou escenari constructiu, al marge del binarisme conceptual i ideològic sobre el qual s'ha basat en el món modern (Descola, 2003).

La simulació de la natura en el món postmodern contemporani permet paradoxalment a partir de la seva hiperbolització fins a l'absurd actual, retrobar curiosament una visió integrada perduda. La nova mirada sobre el medi antròpic, permet una anàlisi on el patrimoni sigui entès de manera conjunta (natural i cultural) i en profunda correlació amb els seus habitants. El cas de Ternelles és extrapolable a altres bandes de la Mediterrània i alhora pot marcar una nova mirada sobre la natura i la seva gestió a nivell més global, responent així millor als reptes mediambientals globals que s'estan plantejant a escala mundial. Discursos diversos passen de ser contradictoris a esdevenir complementaris dins d'una nova lògica política integrada i ja desvinculada de l'acció econòmica moderna sectorial.

Alhora la dimensió temporal i transformadora esdevé un recurs més per a la dinàmica dels territoris i de les accions, des d'una visió oberta i plural, on les visions exclusives poden conviure amb les mixtes, dins d'una multiculturalitat integrada i al marge de visions segregades, deterministes i estàtiques. Els fluxos i interrelacions que es donen en el món contemporani no es poden deixar endur per discursos polítics i menys científics de compartimentació. La simulació material de la natura ha dut en certa mesura a l'alliberament mateix de la dualitat en la qual estava immersa, i s'ha revenjat en certa mesura del mateix home que l'excloïa de la cultura. L'artificialitat de la natura paradoxalment ha permès de retrobar no només un vincle amb l'home, la cultura i la història sinó que ha retrobat el seu lloc central dins d'una visió integrada del patrimoni antròpic. Així com la natura va representar un salt en la ciència respecte dels postulats teològics per a la ciència occidental, avui

ens trobem tal vegada davant d'una revolució on la cultura ha de permetre superar la dicotomia basada sobre la natura.

Ara només queda saber entendre el missatge i poder adequar les polítiques, recerques científiques i lògiques espacials en aquest nou escenari reclamat per la societat. La natura en aquest nou escenari retroba el seu protagonisme com a element subjecte de la mateixa cultura, deixant de banda la visió bucòlica com a objecte de contemplació d'un home espectador. La natura ha esdevingut subjecte per se, hi ha acabat per fer-nos adonar com un fantasma que es revenja, de la seva condició cultural.

Bibliografia

- BERQUE, Augustin (2014). *Écoumène. Introduction à l'étude des milieux humains*. París: Belin.
- BLÁZQUEZ SALOM, Macià (2011). "Gentrificación y cerramiento del suelo rústico. Poner puertas al campo en la Islas Baleares", dins: Vicente GOZÁLVEZ Pérez; Juan Antonio MARCO MOLINA [ed.]. *Geografía y desafíos territoriales en el siglo XXI*. Alicante: Universidad de Alicante, vol. 2, p. 65-78.
- DESCOLA, Philippe (2003). "Constructing natures: symbolic ecology and social practice", dins: *Nature and society*. Routledge, p. 92-112.
- (2015). *Par-delà nature et culture*. París: Éditions Gallimard.
- El País* (2016). "Baleares quiere abrir al paso las fincas de los March en un área protegida" https://cincodias.elpais.com/cincodias/2016/07/01/economia/1467400718_587616.html (consultat 2/10/2020).
- FUNDACIÓ VIDA SILVESTRE DE LA MEDITERRÀNIA. <http://www.fvsm.eu/visitas-ternelles/> (consultat 2/10/2020).
- HAUDRICOURT, André G. (1964). "Nature et culture dans la civilisation de l'igname: l'origine des clones et des clans". *L'homme*, p. 93-104.
- LÉVI-STRAUSS, Claude (1962). *La pensée sauvage*. París: Plon, vol. 289.
- MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernesto (1960). *La tràgica història dels reis de Mallorca: Jaume I, Jaume II, Sanç, Jaume III, Jaume IV, Isabel*. Barcelona: Editorial Aedos.
- MATHIEU, Nicole-Claude. (1973). "Homme-culture et femme-nature?". *L'homme*, p. 101-113.
- REYNÉS TRIAS, Antoni (2001). *Catàleg dels camins de Pollença*. Palma: FODESMA.
- ROSSELLÓ i VERGER, Vicenç M. (2013). "La serra de Tramuntana de Mallorca. Paisatge físic i cultural". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 76, p. 215-230.
- SIMPSON, Catherine (2010). "Australian eco-horror and Gaià's revenge: animals, eco-nationalism and the 'new nature'". *Studies in Australasian Cinema*, núm. 4 (1), p. 43-54.
- TEWES, Evelyn (2002). "El programa de conservació del Voltor Negre. *Aegypius monachus* a Mallorca el 2002". *Anuari Ornitològic de les Balears: revista d'observació estudi i conservació dels aucells*, núm. 17, p. 59-69.
- VIVEIROS DE CASTRO, Eduardo (2009). *Métaphysiques cannibales: lignes d'anthropologie post-structurale*. París: Presses Universitaires de France.